

ОЛИЙ ТАЪЛИМ МУАССАСАЛАРИДА ТАЪЛИМНИ ТАШКИЛ ЭТИШ ШАКЛ ВА МЕТОДЛАРИ

Авезова Мадина Гуломжоновна
НДПИ кимё кафедраси ўқитувчиси

Аннотация: Мақолада узлуксиз таълим - тарбия тизимидаги умумийлик ва ўзига хосликни, педагогик назария ва амалиётнинг ўхшаш ва фарқли томонларни, қонуниятлар ва тенденцияларнинг унверсал ва специфик жиҳатларини ажратиш таълимнинг ташкилий шакллари, таълим методлари, илғор педагогик технологиялар, интерфаол усулларни жорий этишнинг шартлари, олий таълим муассасаларининг педагогика ихтисосликларни эгаллаётган талаба – ёшларга таълим-тарбия беришнинг асосий мақсади, таълим соҳасини тубдан ислоҳ қилиш, ривожланган давлатлар даражасида, юксак маънавий ва ахлоқий талабларга жавоб берадиган рақобатбордош кадрларни тайёрлашда таълимни ташкил этишнинг шакллари ва методлари ёритиб берилган.

Калит сўзлар: ЕСТС кредит-модул, семинар, лаборатория, маъруза, доцент, профессор, мурожаатнома, когнитив мотивация, профессионал, терминологияни, операцион формулалар.

Аннотация: В статье рассматриваются общность и своеобразие системы образования, сходства и различия педагогической теории и практики, универсальные и частные аспекты законов и тенденций, организационных форм обучения, методов обучения, передовых педагогических технологий, условий внедрения интерактивных методов, высшие учебные заведения Основная цель образования студента педагогического профиля, коренная реформа сферы образования, формы и методы организации образования на уровне развитых стран, подготовка конкурентоспособных кадров, отвечающих высоким выделены морально-этические требования.

Ключевые слова: кредитный модуль ECTS, семинар, лаборатория, лекция, доцент, профессор, приложение, познавательная мотивация, профессионал, терминология, операционные формулы.

Annatation: In the article, the generality and uniqueness of the educational system, the similarities and differences of pedagogical theory and practice, universal and specific aspects of laws and trends, organizational forms of education, educational methods, advanced pedagogical technologies, conditions for the introduction of interactive methods, higher educational institutions The main goal of education for the student majoring in pedagogy, the fundamental reform of the education sector, the forms and methods of education organization at the level of developed countries, and the preparation of competitive personnel who meet high moral and ethical requirements are highlighted.

Key words: ECTS credit module, seminar, laboratory, lecture, associate professor, professor, application, cognitive motivation, professional, terminology, operational formulas.

Президентимиз Мурожаатномада “Биз ўз олдимизга мамлакатимизда Учинчи Ренессанс пойдеворини барпо этишдек улуғ мақсадни қўйган эканмиз, бунинг учун янги Хоразмийлар, Берунийлар, Ибн Синолар, Улуғбеклар, Навоий ва Бобурларни тарбиялаб берадиган мухит ва шароитларни яратишимиз керак. Бунда, аввало, таълим ва тарбияни ривожлантириш, соғлом турмуш тарзини қарор топтириш, илм-фан ва инновацияларни тараққий эттириш миллий ғоямизнинг асосий устунлари бўлиб хизмат қилиши лозимлигини таъкидлади.

Қисқа давр ичида таълим соҳасида амалга оширилган улкан ислохотлар, бунёдкорлик ишлари, таълим даргоҳлари сонининг ортганлиги, билим олиш имкониятларининг олдингиси билан қиёслаб бўлмас даражада кенгайганлиги ва яна бошқа кўплаб чора-тадбирлар ана шу вазифани адо этиш борасидаги амалий ҳаракатларнинг ёрқин исботидир.

Президент Шавкат Мирзиёевнинг Олий Мажлисга Мурожаатномасида ёшларга берилган эътибор мазкур соҳада бошланган ҳаракатлар ривожини янги – юқори босқичга кўтарилганидан далолатдир.

“Умуман, ҳар қандай жамият тараққиётида унинг келажагини таъминлайдиган ёш авлоднинг соғлом ва баркамол бўлиб вояга етиши ҳал қилувчи ўрин тутаети. Шу сабабли биз ислохотларимиз кўлами ва самарасини янада оширишда ҳар томонлама етук, замонавий билим ва ҳунарларни пухта эгаллаган, азму шижоатли, ташаббускор ёшларимизга таянаемиз”, – дея таъкидланади мурожаатномада.

Президентимиз етук, комил авлодга катта умид билдирар экан, айти пайтда бу борадаги камчиликларга ҳам тўхталди. “Бугунги кунда ишимиздаги энг катта камчилик – билим етишмаслиги, афсуски, барча соҳаларда сезилмоқда”, деди президент. Ўзбекистон Республикаси президентининг 2019 йил 8 октябрдаги фармони билан тасдиқланган «Ўзбекистон Республикаси олий таълим тизимини 2030 йилгача ривожлантириш концепсияси»га кўра, мамлакатдаги ОТМларнинг 85 фоизи 2030 йилгача босқичма-босқич кредит-модул тизимига ўтиши режалаштирилган. Мазкур ОТМларда асосан ЕСТС кредит-модул тизими жорий этилиши кўзда тутилган.

Замонавий дунёда таълим олдиға қўйиладиган талаблар ўзгарган, шунчаки, олий маълумотли кадрлар тайёрлаш ва уларнинг сон кўрсаткичи билан кифояланиш етарли эмаслиги ҳеч кимға сир эмас. Таълим билан ишлаб чиқариш жараёни ўртасида чамбарчас боғлиқлик бўлиши, талаба учун ОТМда олган билимлари амалиётда асосий пойдевор бўлиши ва бу билимларсиз етук мутахассис бўла олмаслиги оддий қоидаға, зарур эҳтиёжға айланиши лозим.

Олий таълим жараёни маруза, амалий, лаборатория ишлари, семинар, мустақил таълим, амалиётни ўз ичига олади. Амалий дарслар ўқитувчи билан биргаликда талабаларнинг олган билимларини амалий муаммоларни ҳал қилишда қўллаш кўникмаларини ривожлантиришда муҳим рол ўйнайди. Амалий машғулотнинг вазифалари: маърузаларда олган билимларини чуқурлаштириш, кенгайтириш, батафсил баён қилиш; касбий маҳоратни ривожлантиришға кўмаклашиш; илмий тафаккур ва нутқни ривожлантириш; талабалар томонидан билимларни ўзлаштириш жараёнини бошқариш. Семинарлар таълим шакли сифатида қадимги даврлардан бошланган узоқ тарихға эға.

"Семинар" сўзининг ўзи лотинча семинари - "питомник" дан келиб чиққан.

Замонавий олий таълимда семинар амалий машғулотларнинг асосий турларидан бири бўлиб, фанни чуқур ўрганиш, илмий билимлар методологиясини ўзлаштириш учун мўлжалланган. Семинарларнинг асосий мақсади талабаларға ўрганилаётган соҳаниннг ўзига хос хусусиятлари билан боғлиқ ҳолда назарий билимлардан фойдаланиш кўникма ва малакаларини ўзлаштириш имкониятини беришдир. Семинарларда қуйидаги вазифалар ҳал қилинади: касбий ижодий фикрлашни ривожлантириш; когнитив мотиватсия; профессионал терминологияни ўзлаштириш; операцион формулалар, тушунчалар, таърифлар бўйича кўникмаларни эгаллаш; илмий муаммолар ва вазифаларни белгилаш ва ҳал қилиш кўникма ва малакаларини ўзлаштириш; сизнинг нуктаи назарингизни ҳимоя қилиш.

Семинар давомида ўқитувчи билимларни такрорлаш ва мустаҳкамлаш каби ўқув вазифаларини ҳал қилади; билимларни бошқариш; педагогик алоқа. Семинар ҳар доим ўқитувчи ва талабалар ўртасидаги тўғридан-тўғри алоқа, улар ўртасида ишончли муносабатларни ўрнатиш ва самарали педагогик мулоқотдир. Семинарларни ташкил

қилишда биргаликдаги фаолият, биргаликда ижод қилиш принтсипи амалга оширилади.

Тадқиқот натижаларига кўра, фикрни ўрганиш ва билимларни ўзлаштириш жараёни муаммонинг ечими индивидуал равишда амалга оширилмаса, балки жамоавий саъй-ҳаракатларни ўз ичига олган тақдирда самаралироқ бўлади. Шунинг учун семинар, айниқса, бутун ўқув гуруҳи томонидан жавоб излаш амалга оширилганда, талабаларга турли хил қарашларни очиб бериш ва асослаш имконияти берилганда самарали бўлади. Бундай семинарлар талабалар ўртасида билимларни ўзлаштириш ва илмий тафаккурни ривожлантириш устидан назоратни таъминлайди.

Лаборатория ишлари ўқувчиларнинг назарий ва услубий билимлари ва амалий кўникмаларини ва қобилиятларини ўқув ва тадқиқот характеридаги ягона жараёнда бирлаштиради. "**Лаборатория**" сўзи лотинча меҳнатдан келиб чиққан - "иш", "**меҳнат**". Унинг маъноси узоқ вақтдан бери пайдо бўлган илмий ва ҳаётий муаммоларни ҳал қилиш учун ақлий ва жисмоний кучларни ишлатиш билан боғлиқ. Лаборатория иши ўқув интизомига қараб аниқ ўзига хос хусусиятга эга. Қоида тариқасида лаборатория иши давомида асосий эътибор талабалар фаолияти мазмунини белгилайдиган аниқ кўникмаларни шакллантиришга қаратилади.

Тўғри қўйилган амалий вазифа талабаларнинг фикрлаш фаолиятини фаоллаштиради, уларни амалий иш усуллари билан қуроллантиради, чуқур мустақил ишларни рағбатлантиради. Амалиёт, одатда, табиатшунослик тсикли фанларини ўрганишда, шунингдек, меҳнат ва касбий тайёргарлик жараёнида ўтказилади. Улар ўтказиладиган жойлар ҳар хил: лабораториялар, устахоналар, ўқув ва тажриба майдончалари ва бошқалар.

Семинар билимларни чуқурлаштириш, кўникма ва малакаларни ривожлантириш вазифасини бажаради, олинган назарий билимларни тўғирлаш муаммоларини ҳал қилишга ҳисса қўшади, шунингдек, билимни рағбатлантиради. талабалар фаолияти.

Одатда семинарнинг бешта босқичи мавжуд:

- 1) ўқитувчини тушунтириш, бу даврда келгуси иш ҳақида назарий тушунча мавжуд;
- 2) хавфсизлик бўйича брифинг;
- 3) ишни синовдан бажариш, бу вақтда 1-2 талаба ўқитувчи раҳбарлигида иш бажаради, қолган ўқувчилар эса жараённи кузатадилар;
- 4) ҳар бир талаба томонидан ишни мустақил равишда бажариш;
- 5) назорат, унинг давомида ўқитувчи ишни қабул қилади ва бажарилиш сифати, тезлиги ва тўғрилигини ҳисобга олган ҳолда уни баҳолайди.

Семинар давомида талабаларда иш жараёнини пухта ташкил этиш, тежамкорлик, тежамкорлик, вақтни бошқариш қобилияти ва бошқалар каби фазилатлар ривожланади. Мустақил ишлаш, синф хонаси билан бир қаторда, ўқув жараёнининг шаклларида бири ҳисобланади ва унинг муҳим қисми. Синф ишининг самарадорлиги ҳар доим талабаларнинг ўз-ўзини тайёрлашига боғлиқ. Уни муваффақиятли амалга ошириш учун ўқитувчилар томонидан режалаштириш ва назорат қилиш, шунингдек мутахассисликлар ўқув режасида мустақил иш ҳажмини режалаштириш зарур.

Мустақил иш - бу талабаларнинг режалаштирилган иши, топшириқ бўйича ва ўқитувчининг методик раҳбарлиги билан бажарилади, лекин унинг бевосита иштирокисиз. Мустақил иш нафақат ҳар бир фанни ўзлаштириш учун, балки умуман мустақил ишлаш кўникмаларини ривожлантириш учун ҳам - ўқув, илмий, касбий фаолиятда; масъулиятни ўз зиммасига олиш, муаммони мустақил ҳал қилиш, конструктив эчимларни топиш, инқирозли вазиятдан чиқиш йўлини топиш ва ҳоказоларни эгаллаш қобилияти. Олий маълумот ўртача кўрсаткичлардан кўплаб параметрлар, шу жумладан ўқув ишлари методикаси ва талабаларнинг мустақиллик даражаси билан фарқ қилади. Бакалавриат йўналишлари ва магистратура

мутахассисликлари бўйича кадрлар тайёрлашнинг муҳим қисми бўлган малакавий амалиёт илғор корхона, муассаса ва ташкилотларда ўтказилади. Малакавий амалиёт олий мактабда ўқиш жараёнининг ишлаб чиқариш шароитида ўтказиладиган давоми, таркибий қисмидир. Малакавий амалиёт давлат таълим ҳужжатларида кўзда тутилган шаклларда ташкил этилади.

Ҳар бир амалиётнинг мақсади, мазмуни ва муддати ўқув режалари ва амалиёт дастурларида белгиланади. Амалиёт дастурлари танланган йўналиш, мутахассисликнинг малакавий талаблари; амалиёт объектлари - корхона, муассаса, ташкилотларнинг тавсифи ҳисобга олинган ҳолда ўқув муассасаси томонидан ишлаб чиқилади, ректор тасдиқлайди. Малакавий амалиётни ўтказиш учун олий таълим муассасаси яқинида жойлашган объектлар танланиб, шартнома тузилади. Малакавий амалиёт тегишли битимлар асосида хорижий давлат корхона, муассасаларида ҳам ўтказилиши мумкин.

Амалиёт раҳбари тажрибали профессор, доцент ва ўқитувчилардан тайинланади. У зарурий тайёргарлик ишларини бажаради, талабаларнинг ички меҳнат тартиб - қоидаларига риоя қилишларини назорат этади, талабаларнинг амалиёт бўйича ҳисоботини кўриб чиқади, ёзма ҳисоботни кафедра мудирини ва деканатга тақдим этади. Амалиёт объекти ходимлари шартномада белгиланган мажбуриятларни бажаради.

Талаба малакавий амалиёт жараёнида: амалиёт дастурида кўзда тутилган топшириқларни тўлиқ бажариши; амалиёт объектнинг ички тартиб - қоидаларини ўрганиши ва бажариши; бажарилган иш натижалари учун жавобгарликни буйнига олиши; кундалик дафтар юритиши; амалиёт раҳбарига ёзма ҳисобот бериши ва амалиёт бўйича синов топшириши зарур.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Ўзбекистон Республикасининг “Таълим тўғрисида”ги қонуни. 2020 йил.
2. Олий таълимнинг давлат таълим стандартлари.
3. Мирзиёев Ш.М. Танқидий таҳлил, қатъий тартиб-интизом ва шахсий жавобгарлик - ҳар бир раҳбар фаолиятининг кундалик қоидаси бўлиши керак. – Т., «Ўзбекистон», 2017. – 104 б.
4. Мирзиёев Ш.М. Буюк келажагимизни мард ва олижаноб халқимиз билан бирга қурамыз. – Т., «Ўзбекистон», 2017. – 488 б.
5. Очилов М. Олий мактабда ахлоқий тарбия тизими. «Муаллим - қалб меъмори» китоби, Тошкент, 2001, 127 -143 – бетлар.
6. Очилов М. Олий мактаб дидактикаси. Т., 20007.
7. Педагогика высшей школы . Цикл лекций. Воронеж, 2004.
8. Очилов М. Янги педагогик технологиялар. Қарши, «Насаф» нашриёти, 2000 йил.
9. Сорокина, Е. И. Организационные формы обучения в вузе / Е. И. Сорокина, Л. Н. Маковкина. — Текст : непосредственный // Инновационные педагогические технологии : материалы ИИИИ Междунар. науч. конф. (г. Казань, октябрь 2015 г.). — Казань : Бук, 2015. — С. 171-174.